DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE DOKTRİNİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER METODOLOJİSİNE GİRİŞ

Gürsel Dönmez

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2120
KÜLTÜR SERİSİ: 1148

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-736-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Gürsel Dönmez

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul- 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dr. Gürsel DÖNMEZ

1964 Kırcaali doğumlu. İlköğrenimine Bursa'da başladı. Sakarya, Arifiye Öğretmen Lisesi (1982) ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1986) mezunu. 1987'de Viyana'ya gitti. Viyana İktisat Üniversitesinde yüksek lisans (1991) tahsili yaptı. 1993-1998 arası Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Bu süre zarfında Viyana İktisat Üniversitesi, Felsefe ve İktisat Sosyolojisi Enstitülerinde doktorasını tamamladı. Gazetelerde köşe yazıları, dergilerde denemeler ve şiirler yayımladı. 2001-2009 arasında *Avrupa Günlüğü* dergisinin yayımcılığı ve editörlüğünü yürüttü. Yurt içi ve yurt dışında üniversitelerde misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. Almanca ve İngilizce bilmektedir. 2009-2018 arası, Başbakanlıkta üst düzey görevler yürüttü. 2018-2023 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı emrinde çalıştı.
Haziran 2023'ten beri Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaktadır.
…

Yayımlanmış Kitapları:

Güncel Baskılar:

Saf Siyah (*Şiirler*), Ötüken Neşriyat -- İstanbul, 2015.
1001 Mini Öykü, Ötüken Neşriyat -- İstanbul, 2016.
Derin Mesele / Metapolitik Yazılar, Ötüken Neşriyat -- İstanbul, 2018.
Kozmik Mesele, (Güncellenmiş Baskı), Ötüken Neşriyat-- İstanbul, 2024.
Dış Politikada Türkiye Doktrini, Ötüken Neşriyat -- İstanbul, 2024.

Yabancı Dile Çevrilen Kitapları:

Arnavutça:
Fëmijët e apokalipsit (Şiir) Logos-A, Üsküp, 2012.
Tharm Fjalësh (Mini Öykü) Logos-A, Üsküp, 2017.
Çështja E Thellë (Derin Mesele) Logos-A, Üsküp, 2018.
Çështja Kozmike (Kozmik Mesele) Logos-A, Üsküp, 2016 (2. Baskı 2023.)

Özbekçe:
КОСМИК МАСАЛА (Kozmik Mesele), Özel Basım, Taşkent, 2021.

İngilizce:
THE COSMIC QUESTION (Kozmik Mesele), Özel Basım, Ankara, 2022.

Eski Baskılar:

Mahşerin Çocukları (Şiir), Özel Basım -- İstanbul, 1993.
Viyana Yazıları, Kaknüs -- İstanbul, 2004.
Devlet Metodolojisine Giriş, Hece -- Ankara, 2004.
Kozmik Mesele, (Küçük Boy Baskı) Ötüken -- İstanbul, 2016. (2. Baskı 2017.)
Kozmik Mesele (Genişletilmiş Baskı), Ötüken -- İstanbul, 2019-20-21-22-23.

* * * *

Kitabımızın ana fikrinin ortaya çıkıp yazılması sürecinde,
desteğini ve entelektüel katkısını esirgemeyen
Sayın **Dr. Hakan FİDAN** Bey'e
teşekkürlerimi arz ederim.

Bu kitap, herhangi bir *gizli bilgi* veya *kurumsal görüş* içermez.

DIŞ POLİTİKADA
TÜRKİYE DOKTRİNİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER METODOLOJİSİNE GİRİŞ

İÇİNDEKİLER

BAŞLANGIÇ 1

GİRİŞ 7

DURUŞ 11

1. FUNDAMENTUM 17
2. KAVRAMSAL KÖKLER 51
3. DÜNYA DÜZENİ 87
4. HARİCİYE GELENEĞİ 125
5. DIŞ POLİTİKA MATRİSİ 163
6. TÜRKİYE DOKTRİNİ 205
7. POLİTİKUM 241

SONUÇ VE YÜRÜYÜŞ 270

EK 1: BARIŞ DİPLOMASİSİ 273

EK 2: ARMAGEDDON 295

TEŞEKKÜR 317

SÖZLÜK 319

DİZİN 326

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL-1 :	EGEMEN PARADİGMA VE MEVCUT DÜNYA DÜZENİ	9
ŞEKİL-2 :	DIŞ POLİTİKA YOL HARİTASI	25
ŞEKİL-3 :	STRATEJİK HEDEFLER	38
ŞEKİL-4 :	MEKANİZMA MODELİ	58
ŞEKİL-5 :	EPİSTEMİK VESAYET TABLOSU	67
ŞEKİL-6 :	METODOLOJİK SPEKTRUM	69
ŞEKİL-7 :	METODOLOJİ VE TEORİ KATMANLARI	70
ŞEKİL-8 :	JEOPOLİTİK DENGE	80
ŞEKİL-9 :	DÜNYA DÜZENİ	94
ŞEKİL-10 :	ULUSLARARASI SİSTEM	112
ŞEKİL-11 :	DİPLOMATİK TARİH	133
ŞEKİL-12 :	TÜRK DEVLETLERİ TABLOSU	134
ŞEKİL-13:	DIŞ POLİTİKA MATRİSİ	170
ŞEKİL-14 :	TÜRKİYE DOKTRİNİ	212
ŞEKİL-15 :	SİYASİ-DİPLOMATİK TABLO	229
ŞEKİL-16 :	SİYASAL FAY HATLARI	248
ŞEKİL-17 :	TEOPOLİTİK COĞRAFYA	253
ŞEKİL-18 :	AVRASYA KORİDOR SAVAŞLARI	256
ŞEKİL-19 :	POLİTİKUM KADRANI	260
ŞEKİL-20 :	İSRAİL İŞGAL HARİTASI	303
ŞEKİL-21 :	GAZZE HAREKÂT HARİTASI	308

BAŞLANGIÇ

İLK SÖZ olarak; bu dosyaya katkı sunan tüm dostlarıma, yakın çalışma arkadaşlarıma ve özellikle Dışişleri Bakanlığı mensuplarına teşekkür ediyorum.

Bu kitabın yazımına başladığımda "Geçmişten Geleceğe Türkiye" başlıklı bir başka kitabın son bölümlerine yoğunlaşmıştım. Fakat hayatın ve işlerin akışı yeni bir istikâmete aktı. Haziran 2023 başında, Dr. Hakan Fidan Dışişleri Bakanı vazîfesine atanınca, Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki önceki görevimizden Bakanlığa geçiş yaptık. Sayın Bakan ile tanışıklığımız ve yol arkadaşlığımız seksenli yılların ortasında başlayan uzun bir geçmişe dayanıyor.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden 1986'da mezun olduktan sonra 1987-2009 arası 22 yıl Viyana'da yaşadım. Yüksek lisans ve doktora yaparken birçok Türk sivil toplum kuruluşunda yer aldım. Uluslararası akademik yayın *Euro-Agenda* dergisinin editörlüğünü yaptım. 2006-2009 arası ise Avrupalı Türk Demokratlar Birliği'nin (UETD) başkanlığını yürüttüm.

Geçmişe doğru bakınca, arkadaşlarımla yurt dışında yaptığımız tüm faaliyetlerin aslında "Sivil Diplomasi" başlığı altında toparlanabileceğini görüyorum. Akademik ve edebî dergiler çıkarmak gibi keyifli işler de yaptı. 2009 Ağustos ayında ise Başbakanlık Müşaviri oldum ve memlekete kesin dönüş yaptım.

Sayın Dr. Fidan bu dönemde Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı görevini yürütüyordu. Yaklaşık bir yıl boyunca maiyetinde Balkanlar ve Avrupa eksenli sosyal ve diplomatik içerikli sayılabilecek genel meseleleri takip ettim. Yine aynı süreçte Prof. Dr. İbrahim Kalın başkanlığında "Kamu Diplomasisi" çalışmalarında yer aldım. Kaderimizde hep diplomasi varmış.

2010-2015 arasında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığında Başkan Yardımcılığı yaptım. Bu kesitte, diplomatik faaliyetlerin uluslararası zemindeki toplumsal ve kültürel boyutunu öğrenme imkânı buldum.

2015 Haziran ayında milletvekili adaylığımız oldu ama kaderimiz diplomasi sahnesine yazılmış. 2015-2018 arası Başbakanlık Başmüşaviri ve Dış İlişkiler Başkanlığı gibi yine diplomatik nitelikli vazîfeler yürüttüm. 2018 Temmuz başında Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi başlayınca, beş yıl sürecek olan Başmüşavirlik görevim bu defa Cumhurbaşkanlığı bünyesinde devam etti.

Bu süreçte, devlet metodolojisi ekseninde bir "ders" kitabını yazma fırsatım oldu. Bazı kamu kurumlarında bu çalışmayı ders kitabı formatında müzâkere ile okutma imkânım da oldu. Müthiş keyifliydi her şey. Bu vesile ile farklı ülkelerde "İstihbarat Diplomasisi" gibi özel alanları bizzât gördüm ve yaşadım.

Daha açık söylemek gerekirse, Sayın Dr. Hakan Fidan'ın çok sayıda uluslararası toplantı ve görüşmelerinde yer aldım. Hassas konuların nasıl müzâkere edildiğini, tıkanıklıkların nasıl aşıldığını yakînen görme şansım oldu. Özetle, pek az insana nasip olabilecek bir deneyim yaşadığımı söyleyebilirim.

Bazen arka kapı diplomasisi ile karıştırılan "istihbarat diplomasisi" nedir, nasıl yapılır ve nasıl sonuç alınır bunları gördüm. Bakanımız sağ olsun, bana bu imkânı sağladı. Kendisinden çok şeyler öğrendim. Ki okuyanlar zâten biliyor, istihbarat felsefesi içerikli kitap çalışmamda da büyük desteği oldu. Elinizdeki eserin satır aralarında, ondan dinleyip öğrendiğim birçok yeni konu var.

Dış politika, dış ilişkiler ve diplomasinin farklı safhalarında edindiğimiz eski tecrübelerden sonra alanın birinci adresinde çalışmak, kuşkusuz heyecan verici olacaktı. Daha oturup çalışacağımız oda ve masamız bile belli olmadan üç-dört farklı dış ziyâret, bizi hangi temponun beklediğini gösteriyordu.

Mesela bu satırları ilk defa kaleme alırken, Endonezya ve Malezya programımız olduğunu söyledi arkadaşlar. Anlaşılan buradaki serüven çok hareketli geçecek. Uçuş süremiz 11 saat olacakmış. Bu iyi haber sayılır. Çünkü aklıma takılan bazı teorik hususları, yolculukta Bakanımıza doğrudan sorabilirim.

Kitabın yazılış öyküsü, Sayın Bakan'ın Büyükelçi Dr. Sadık Arslan ile konuşurken söylediği "Dış Politika Matrisi" ibâresi ile başladı diyebilirim. Karmaşık örüntüleri tablolara dökmek hep ilgimi çekmiştir. Evet, bu işlerin bir matrisi olması gerek derken, diğer bağlantılı konular da ilk taslak içinde yerini buldu. Nihaî metni okuyup, verdiği katkılar için Sadık Bey'e ayrıca teşekkür ederim.

Göreve geldiği ilk günlerde kendisine yönelttiğim suâllere aldığım yanıtlar ile *Dış Politikada Türkiye Doktrini* başlığı netleşti. Kitabımızı meslek memuru veya ihtisas memuru diplomatlarımız ile akademisyenlerin katkılarını alarak tamamlayacağım. Bu vesileyle çalışmanın ilk evresinde müsvedde taslakları okuyup, önerilerde bulunan İhsan Eralp Semerci ve Erman Topçu ile birlikte aynı süreçte kıymetli görüş paylaşan Moskova Büyükelçimiz Dr. Tanju Bilgiç ve Genel Müdürlerimizden Esra Toplu Hanımefendi'ye çok teşekkür ederim. Kuramsal bakış şüphesiz önemli ama *kurumsal akıl* ve *birikim* daha mühim.

Fakat genel kurgusu *bireysel* tefekküre dayalı bu kitap, her ne kadar Hariciye mensuplarının mühim katkıları olsa da bir **kurumsal görüş** belgesi değildir! Paylaştığımız değerlendirme veya görüşlerin sorumluluğu sadece bana aittir.

Kitabın başta genç diplomatlar ve ilgili herkes için yararlı olmasını diliyorum.

Temmuz 2023 / Ankara

1. BÖLÜM
FUNDAMENTUM

TEMEL SORULAR

Biz kimiz?

Türkiye ekseni nedir?

Türkiye Yüzyılı nedir?

Bağımsız dış politika nedir?

Nereden geldik, nereye gidiyoruz?

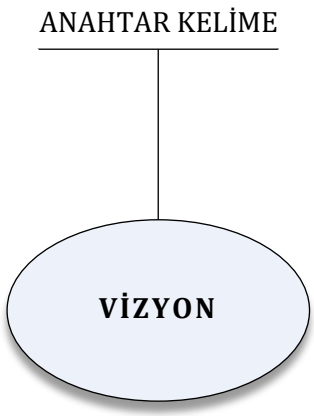
Yaşadığımız dünyada neler oluyor?

Uluslararası düzen değişebilir mi?

Stratejik planlama nedir?

Dışişleri Bakanlığı neler yapmalı?

Sistem kurucu olmak nedir?


ANAHTAR KELİME
VİZYON

BU BÖLÜMÜN MESELESİ NEDİR

Latince bir kelime olan *Fundamentum* "temel" demektir. Dile ve yazıya dökülen her sistematik görüşün, kuramların ve kurumların, olayların ve olguların ya da örüntü ve görüntü şeklinde beliren tüm fenomenlerin muhakkak kökü ve temeli vardır. Temeli olmayan şeyler ise varlık âleminde var gibi görünür ve kaybolur. Toplum eliyle şekillenen somut olgular ve insan diliyle satırlara dökülen soyut düşünceler de dâhil olmak üzere, her şey bir temele yaslanır.

Aynı biçimde akademik tezler ya da siyasî görüşler de bir temel düşünceye veya dünya görüşüne istinat ederek varlık kazanırlar. Temel düşünce, fikir, görüş veya hipotez ne ise mesela akademik/politik eserler ona göre içerik ve biçem alır. Elinizdeki kitabın tümel kurgusu da bu şekilde oluşmuştur. Bölüm içinde ele alacağımız konuların alt başlıkları şunlardır:

* Fundamentum
* Sürekli Devinim
* Dış Politikada Yol Haritası
* Tematik Örüntü ve Şematik Görüntü
* Yol Haritasında Menziller
    1. Vizyon: Sistem Kurucu Ülke Olarak Türkiye
    2. Misyon: İnsanî Değerler ile Küresel Barışı Korumak
    3. Türk Dış Politikasında Anlayış
    4. Türk Dış Politikasında Yöntem
    5. Türk Dış Politikasında Stratejik Hedefler
* Fractum Fundamentum
* Zor Zamanda Yürümek
* Epistemik ve Sistemik Sorunsal

Yukarıdaki başlıklar, bu çalışmanın temelini oluşturan niteliği ile dış politikada Türkiye'nin yol haritası ve yöntemine dâir genel çerçeve sunmaktadır. Kitabın diğer ana bölümleri ise buradaki çerçeveyi açarak anlatmaktadır.

FUNDAMENTUM

Her olgu, olay, süreç veya davranışın bir arka planı vardır. Sıradan görünen ya da basit bir örnek olarak; rastlantı biçiminde algılanan önemsiz küçük ayrıntıların bile, dikkatle bakıldığında aslında bir hikâyesi olduğunu görürüz.

Neyi nasıl göreceğimiz, nereden, nasıl veya hangi mercekle baktığımıza bağlıdır. Okuyarak ve yaşayarak öğrenip hazmettiğimiz her bilgi, aklımız ve fikrimizin merceğini inşâ eder. Bu cümleler basitleştirilmiş bir tasvir ve tanıma işâret etmektedir. Konunun aslı ise bilgi felsefesi ve sosyolojisi meselesidir.

İnsan, seçilmiş bir varlıktır ve seçicidir. Seçtiğimiz bilgi, yol ve yöntemler ile yaşar, neye inanıp kimi seveceğimizi de öyle belirleriz. Örneğin, *yıldırım aşkı* denilen sıra dışı duygu durumu bile aslında "seçme" sonucu ortaya çıkar.

Seçmek, her zaman düşünüp tartarak gerçekleşmez. Çoğu kez refleks hâlinde seçimler yapsak da arka planda öğrenilip içselleştirilmiş bir davranış zemini ve duruş vardır. İşte bu zemin veya temelin daha kapsayıcı adı *Fundamentum* (eski tâbiriyle kâide veya felsefi mânâda paradigma) şeklinde söylenebilir.

Fundamentum veya kâide; varlığı, dirliği, birliği, toplumu, devleti ve kurumları duruş sahibi kılan *esas zemin* demektir. Hayat, kâideler ile kâim olan bir serüvendir. Bu tespit hem bireyler hem de toplumlar için var oluş şartı sayılır. Dolayısıyla insanoğlunun üretip türettiği dünya görüşü ve görgüsü, kültür ve medeniyetler ile devletler de bir *Fundamentum* üzerinde vücut bulurlar.

Var olmak, sabit bir köke istinat etmektir. Hayata dâir her şey bir temele veya zemine yaslanır. Dinsel mezhepler veyahut ideolojiler ya da geniş anlamıyla dünya görüşleri de belli bir yere (bilgi, inanç, mitoloji, fikir vb.) istinat eder. Akademik veya düşünsel anlatıların da temelinde, ana fikir ya da kavramsal bütünlük oluşturan bir omurga bulunur.

Felsefi bir kategori imlediğimiz *Fundamentum* kavramı ile siyasal-toplumsal veya dinsel anlamda çokça rastladığımız Fundamentalizm akım ve tutumları birbirinden farklı olgulardır. Fundamentalizm, modern dünyada yaralı bereli ve hattâ ürkütücü bir kavramdır. Lâkin, bilim ve düşünce insanları için hiçbir kavram veya olgu ürkütücü olamaz. Bilim ve bilgi, cesûr insanların yoludur. Dolayısıyla her işe yarayan kavramı yerli yerinde kullanmak iktizâ eder.

Kaldı ki filozoflar başta olmak üzere, edebiyatçılar, şâirler, sanatçılar ve bilim insanları kelimeleri, kavramları ve kök olguları korkusuzca ele aldıkları veya onların üzerine ya da derinine cesâretle gittikleri için temâyüz ederler. Akıl, bilgi ve cesâret üçlüsü, dünyada var olmanın kaçınılmaz zorunluluğu sayılır.

Var olmanın bir yere dayanması zorunluluğu, milletler, devletler, kültürler ve medeniyetler için de geçerlidir. Tarih sahnesine çıkabilen her milletin, var oluşunu kurup-kurumsallaştırdığı bir başlangıç anlatısı, yâni temelleri vardır. Devletlerin *Fundamentum* diyebileceğimiz kök temelleri ile kimlik bilgisini, (nispeten somut biçimde) ilk bakışta anayasa metinlerinde görebiliriz. Fakat hiçbir kök temel ya da paradigma ebedî değildir. Bu dünyada her şey değişir ve eskir. Varlık temellerini yenilemeyi ihmâl eden toplumlar ile devletler, bir süre sonra dış etkenlere veya belki *entropi* yasasına yenik düşerler.

Değişim süreklidir. Dolayısıyla yenilenmenin de sürekli ve sürdürülebilir olması şarttır. Var olmak, hayatta ve ayakta kalabilmek için bazen köklü değişim ve yenilenme gerekir. Genel Türk Tarihi'ne baktığımızda, milletimizin bu dolayımda (birçok ağır bedel pahasına) epey yetenekli olduğu söylenebilir.

21. yüzyılın ilk çeyreği tamamlanırken, sadece ülkemiz için değil, bilâkis tüm dünya ulusları için kaotik değişim ve apokaliptik nitelikli dönüşüm süreçleri yaşandığı artık genel kabul gören bir durumdur. Kendisini yenilemeyenlerin (kelimenin iki literal anlamı ile) "yenileceği" yeni bir vaziyet zuhûr etmiştir. Türk milleti ve devleti, olmakta olan ve hızla gelen büyük meydan okumaların farkındadır. Toplum ve devletin tüm katmanlarında kurumlar, kuruluşlar, sosyo-politik gruplar, aydınlar ve hattâ küresel konulara duyarlı vatandaşlar bile gelmekte olana -en azından zihnen- hazırlık içindedirler.

Büyük değişimler ve dönüşümlerin şafağında, gelmekte olana hazırlık yapmak ve pozisyon belirlemek, öncelikle kritik devlet kurumlarının görevidir. Bu düzlemde Millî İstihbarat Teşkilâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri gibi önde gelen kurumların değişen dünyaya hazır olduğu ve hazırlık yaptığı söylenebilir.

Aynı minvâlde, devletin ve milletin dış dünyaya dönük yüzü ve kimliğini temsil eden Hariciye Teşkilâtı da mevcut ahvâli gözden geçirip küresel sistemde konumunu tahkim ederek, yeni dönem için pozisyon belirlemektedir. Takip eden sayfalarda takdim edeceğimiz ana çerçeve, Dışişleri Bakanlığımız özelinde nelerin öne alınıp, hangi pozisyonun belirlendiğine "işâret" etmektedir. *Dış Politika Yol Haritası* şeklinde isimlendirilebilecek bu model, sinoptik dikkatle okunursa, köklere yaslanan köklü bir tutum değişikliği görülecektir.

Yol Haritası modeli, Dışişleri Bakanı Dr. Hakan Fidan'ın Hariciye mensuplarına yaptığı iki ayrı ve kapsamlı konuşmanın algoritmik özeti şematize edilerek oluşturulmuştur. Akademisyenler buradan muhtemelen farklı çıkarımlar da yapabilecektir. Bizim yaklaşımımıza göre ise burada bir *Fundamentum* tebârüz etmekte ve kitabın diğer bölümleri de bu temeli eksen almaktadır.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL KÖKLER

TEMEL SORULAR

Dış politikanın ontolojik kökleri nedir?

Zaman ve dünyanın anlamı nedir?

Kültür ve medeniyet nedir?

Dış politikanın sistemik çerçevesi nedir?

Strateji ve doktrin nedir?

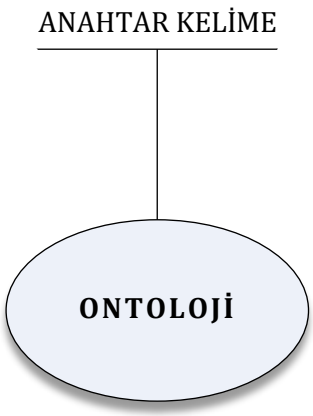
Diplomasi araçları ve alanları nelerdir?

Epistemoloji ve politika ilişkisi nedir?

Dünya nereye gidiyor?

Kavramsal kökler niçin önemlidir?

Dış politikayı yeniden kurmak mümkün mü?


ANAHTAR KELİME
ONTOLOJİ

BU BÖLÜMDE MEVZÛ NEDİR

İlk bölümde, dış politikada Türkiye'nin temel tutumu ve tarzı anlatılmıştır. Bu kısımda ise bu tarz ve tutumun hangi kavramsal düzenekten beslendiğine ve aynı zamanda nelere îtiraz getirdiğine dâir ayıklama yapılacaktır.

Düşünsel boyutta ayık kalabilmek için uluslararası ilişkiler kuramlarının ve kurumlarının târifi ve kısaca metodolojik değerlendirmesi, neleri konuştuğumuzu ve daha önemlisi *nelere karşı* konuştuğumuzu göstermesi bakımından mühimdir. Bölüm içinde, bu minvâlde değineceğimiz alt başlıklar şunlardır:

* Kavramsal Kökler
* Mekanizma Modeli
    A) Ontolojik Kökler
    B) Sistemik Çerçeve
    C) Diplomatik Zemin
* Uluslararası İlişkiler
* Uluslararası Epistemik Vesâyet
* Uluslararası İlişkilerde Metodoloji ve Teori
* Kuramsal Akımlar
* Kavramsal, Kuramsal, Kurumsal ve Durumsal Tablo
* Metateori ve Metapolitik
* Aktörler, Faktörler ve Vektörler
* Diplomasi Sahnesi

Uluslararası ilişkileri, ontolojik temelleri bakımından mercek altına almakta fayda vardır. Kavramsal köklerin neye tekâbül ettiği ya da pek çok şeyi konuşmamıza imkân sağlayan kavramların hangi zeminde doğduğu mühimdir.

Kavramlardan kurama ve oradan kurumsal olgulara doğru şekillenen tablo, mekanizma modeli ile gösterilmektedir. Esâsen tüm alt başlıkların ortak paydası, alanda var olan ve konuşulan her şeyi sorgulama eksenlidir. Bölüm sonunda ortaya konulan diplomasi sahnesini anlamak için bu gereklidir.

KAVRAMSAL KÖKLER

Yaşamak direnmektir. Bu cümle salt politik anlamıyla alındığında devrimci tarzı veya poetik tınısıyla hemen ilgi çeker. Özellikle edebiyatçılar bir şeyi aktarmak ve anlatmak istediklerinde insan aklını tahrik edecek cümleler kurmayı pek severler. Pedagojik bakımdan aslında iyi bir yöntemdir bu.

Evet, yaşamak direnmektir. Ayakta ve hayatta kalabilmek ve neslimizi sürdürmek için direniriz. Yeme, içme, barınma ve korunma gibi faaliyetlerimizin aslî amacı budur. Yok olma tehlikesi her canlı için ürkütücüdür. Bu nedenle, mesela vahşi hayvanların bir kısmı sürüler hâlinde "organize" olurlar.

Hayvanlar, içgüdüsel biçimde veya nesilden nesile aktarılan genetik bilgi ile neyi, nasıl ve nerede yapacaklarını bilirler. Balıklar beraber yüzer ve kuş sürüleri birlikte uçar. Arılar ve karıncalar ise daha sofistike organizasyonlar ile yaşar. Birçoğunda hemen fark edilemeyecek grup hiyerarşileri vardır.

İnsan toplulukları da böyledir. İnsanoğulları ayakta ve hayatta kalabilmek için ilksel topluluklardan günümüze dek küçüklü büyüklü organizasyonlar kurarak gelmiştir. Hobi grupları, spor takımlarının taraftar grupları, mafya grupları, siyasal gruplar, tarîkat, cemaat, devlet, devletlerarası ittifaklar gibi yapıların hemen hepsinde rastlanan temel içgüdü ayakta kalmaktır.

Birkaç paragraf hâlinde dile getirilen yukarıdaki tasvirler, Sosyal Darwinizm kapsamında ayrıca mütâlaa edilebilecek ilginç mevzûlardır. Esâsen bizâtihi "insan" ilginç bir fenomendir. Tüm canlılar âlemi ve hattâ cansız sandığımız maddeler âleminin kendisine özgü ontolojik hâfızası vardır. Deniz kenarında elinize alıp suyun üzerinde sektirdiğiniz taş parçasının da bir hâfızası vardır.

Aynı şekilde insan soyunun da (aklından bağımsız olarak) biyogenetik belleği olduğu açıktır. Günlük davranışlarımızın veya tepkilerimizin önemli kısmı, esâsen biyogenetik hâfıza kayıtlarımızda var olan şablonlara göre biçimlenir.

Hava soğursa üşürüz ve tenimiz büzüşerek tedbirini alır, ışık durumuna göre gözlerimizi kısarız. Özgür ve özgün varlıklar olduğumuzu düşünmek hoşumuza gider. Oysa birçok davranışımız veya düşünce sandığımız *refleksif* zihin akışlarının arkasında *öğrenilmiş şablonlar* vardır. Potansiyelleri itibârıyla insan, özünde özgün bir varlıktır ama günlük hayatın içinde yüklendiği veya ona yüklenilen rolleri bakımından "programlanmış" bir sosyal üründür.

Aile, okul, arkadaş ve iş çevresi, ait olduğumuz toplum ve nihâyetinde tüm kurumları ile devlet, bize nasıl yaşamamız, nasıl davranmamız ve hattâ nasıl düşünmemiz gerektiğini öğretir. Bazı kurallara uymamamız durumunda ise müeyyide uygulanır. Oysa insan, sınırlı ve sinirli bir varlıktır. Her zaman her

3. BÖLÜM

DÜNYA DÜZENİ

TEMEL SORULAR

Dünya sistemi nasıl görünüyor?

Âdil bir dünya mümkün mü?

Dünyanın patronu kim?

Birbirimiz ile niçin savaşıyoruz?

Türkiye nerede duruyor?

Jeopolitik satrancı ne kadar biliyoruz?

Küresel mücâdelenin dinamikleri nedir?

Ulus devletlerin geleceği nasıl görünüyor?

Yeni bir dünya savaşı olabilir mi?

Türkiye olarak ne yapmalıyız?

ANAHTAR KELİME



BU BÖLÜMDE KONU NEDİR

Uluslararası ilişkiler veya egemen düzen gibi bahisler konuşulurken, konuyu birçok kişi bize öğretilmiş olan siyasî dünya haritası çerçevesinde tahayyül eder. Bunda bir anormallik yoktur. Çünkü genel dış politika yaklaşımlarında birinci aktör devlettir ve devlet aktörlerinin sınırları (şimdilik) bellidir.

Hatırlarsak, önceki bölüm sonunda paylaştığımız diplomasi sahnesi (s. 80), güncel dünya siyasî haritasından üretilmiş jeopolitik konuşlanmaları göstermekteydi. Bu kısımda ise mevcut dünya düzeninin sektörel aktörleri ile vektörel (yâni kendi başına nitelik sahibi) unsurları, küresel ekonomi ekseninde modelleştirilmektedir. Bu bölümdeki birinci adım budur. İkinci adımda ise uluslararası sistemin katmanları veya kategorik gruplaşmaları özetlenmektedir. Her iki adımla bölüm boyunca ele alınan alt başlıklar şunlardır:

* Dünya Düzeni
* Uluslararası Sistem Aktörleri
    1. Birleşmiş Milletler Kurum ve Kuruluşları
    2. Uluslararası İdeolojik, Siyasî ve Askerî Kuruluşlar
    3. Uluslararası Enerji, Ticari ve Mali Kuruluşlar
    4. Uluslararası Bölgesel (Dilsel-Dinsel) Kuruluşlar
    5. Uluslararası Sivil Toplum (NGO) Kuruluşları
* Türkiye'nin Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar
* Yeni Bir Dünya, Yeni Bir Düzen

Dünya düzeni ve Birleşmiş Milletler ile birlikte uluslararası genel sistem bilinmeden, mesela diplomasi konuşmanın pek anlamı olamaz. Aynı biçimde, Türkiye'nin üye olduğu kuruluşlar listesini alt alta yazmak da bizi malûmat ötesine götüremez. Türkiye, hedefleri doğrultusunda bölgesel zeminlerde güç ve müttefik kazanma yolunu takip etmektedir. Düzen ve sistem mantığını görmek için yukarıdaki temalar basitleştirilerek görsel hâle getirilmektedir. Buradan "yeni bir düzen çıkar mı" suâlinin cevabı pek kolay değildir. Ancak büyük değişimler, bazen çok basit soruların masaya konulmasıyla başlar.

DÜNYA DÜZENİ

Bir önceki bölümde uluslararası zeminde yeri ve rolü olan devletlerin hangi kavramsal ve kuramsal kökenlere dayandığına değinip, ardından dünyamızın jeopolitik yapısı ve dengesini diplomasi sahnesi olarak modelize ettik.

Bu kısımda ise ölçeği genişletip güncel boyutları ile uluslararası sistemin üretip ayakta tutmaya çalıştığı dünya düzeni/sistemi meselesini tetkik edeceğiz. Burada sistemi mekanizma, düzen kısmını ise güncel işleyiş ve görünüm anlamında kullanıyoruz. Öte yandan sistemik mekanizma tümden bozulmadığı sürece, revize edilmiş düzenler üretebilir. (CFR ve *Foreign Affairs* etrafında yer alan odakların bu yöndeki çalışmaları uzun yıllardır devam etmektedir.)

Bilindiği üzere, 20. yüzyılın son çeyreğinde (sosyalist blokun ideolojik çekişmeli emperyal satrancı kaybetmesi nedeniyle) yüksek seviyeli akademik ve politik mahfillerde "Yeni Dünya Düzeni" tartışmaları yaşandı ve bu tartışma hâlâ devam ediyor. Lâkin bu tartışmanın yeni bir düzene vesile olma ihtimâli düşük. Sistemik seviyede rol ve pozisyon değişiklikleri dışında köklü değişim olabilmesi için önce epistemik köklerde değişim ve dönüşüm gerekiyor.

Büyükbabası Hegel sayılabilecek sosyalist/komünist ideoloji, ortaya koyabildiği sistemik model iflas edince, bir süreliğine düşünsel mevzilerine geri dönmüş olsa da arada sosyal demokrasi söylemleri ile oyalandıktan sonra, küreselleşme rüzgârı esmeye başlayınca orayı da hızla terk etti ve trajik bir tablo açığa çıktı. Sovyetlerden kalan düşünsel miras -kara mizah ile söylersek- iki duble votkaya kurban edildi. Maddî miras ise oligarklar arasında pay edildi. Öte tarafta Çin, nobran komünizmden vahşi kapitalizme hızlı geçiş yaptı. Bu minvâlde analizi derinleştirmek mümkün ama biz günümüze gelelim.

Dünya, nasıl görürseniz öyle bir yerdir. Neyi nasıl anladığımız ve algılayıp tanımladığımıza göre ev düzeni, iş düzeni veya bir dünya düzeni kurarız. Dolayısıyla temelde, *bilgi* olgusunu da belirleyen ontolojik bir zemin vardır. İşte bu zeminde tercih ettiğimiz epistemik tutum ve kimlik, yazacağımız şiiri de kuracağımız şehri de belirler. Kültürlere rengini veren *yaşam tarzı* dediğimiz şey, aslında benimsediğimiz bilgi tarzıdır. Sistemik olgular, epistemik algılarımıza göre üretilmiş soyut/somut süreçler ile sonuçlardan oluşur.

Daha Türkçesi, "dünya" denilen yer bizimle anlam kazanır. Dünya görüşleri, dünyayı nasıl görüp (*Weltbild*) yaşamak istediğimizin hikâyesidir. Yeni bir dünya düzeni olacaksa, bu ancak *ötekini ötekileştirmeyen*, insanı "Hz. İnsan" mertebesinde değerlendiren farklı bir epistomoloji ile mümkün olabilir.

Bu konu hakkında, yeri geldikçe yazılı veya sözlü olarak dikkate sunduğumuz "zaman, dünya ve insan" üçlemesi anahtar önemdedir. Nesnel mâhiyeti ile zaman ve dünya, günümüzde hâlâ aynıdır ama onların içine ve üzerine inşâ ettiğimiz kendi dünyalarımız hızla değişmektedir. Zirâ insan değişmektedir.

Esâsen, özellikle "insan nedir" suâli etrafında son yıllarda cinsiyet ve cinsiyet eşitliği ya da LGBT tartışmaları (propagandaları) üzerinden "farklı" bir insan târifi yapılıyor. Günlük hengâme içinde bu konunun büyük bir dönüşüm projesinin en önemli adımı olduğu gözden kaçsa da hâdisenin özü budur.

Yeni dünya düzeni olacaksa bu ancak yeni bir insan ve toplum modeli ile olabilir. Aldous Huxley (1894-1963) 1931 yılında yayımlanan distopik nitelikli kült romanı *Brave New World* ile 26. yüzyıl dünyasının nasıl olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Huxley, 2023 dünyasını görmüş olsaydı tahayyül ettiklerini belki en geç 21. yüzyıl ortası için öngörür ve yazdıklarını değiştirirdi.

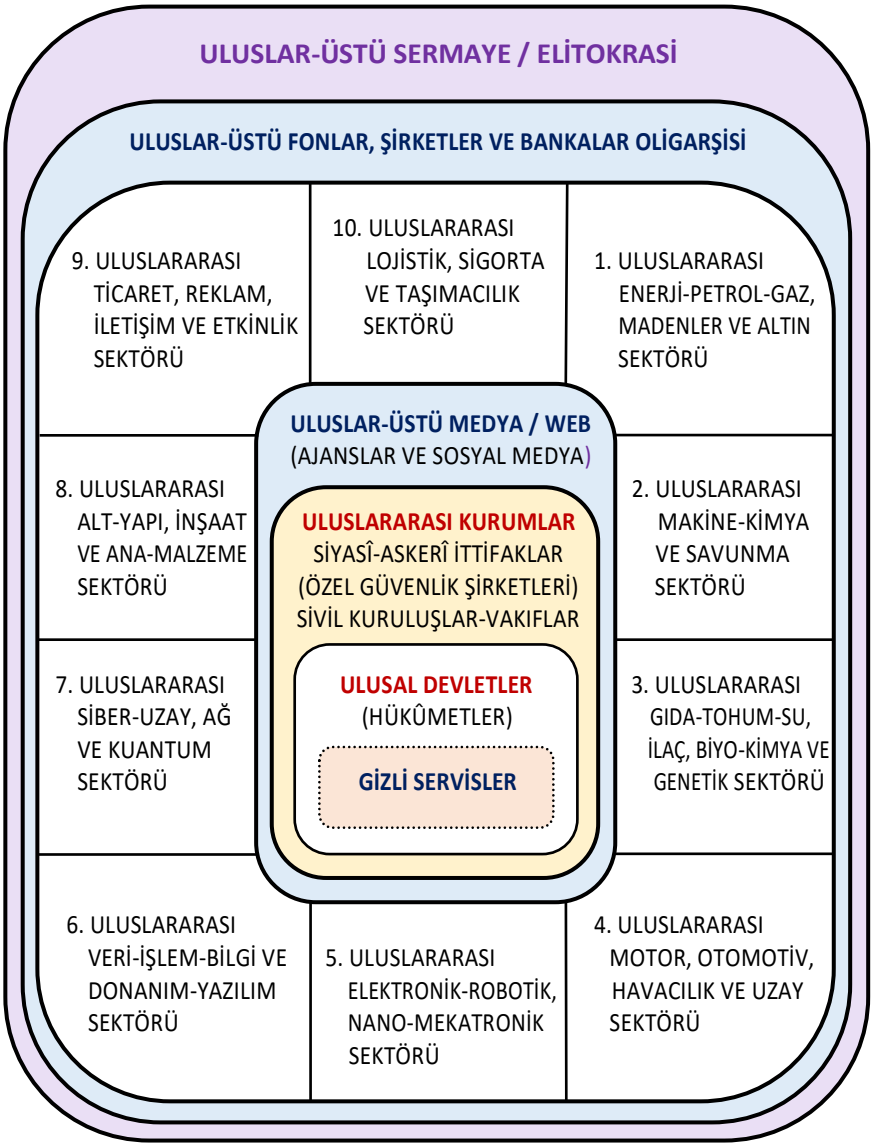
Milenyum ile birlikte kültür ve medeniyet formlarında inşâ ettiğimiz dünya, artık başka bir yörüngeye girmiştir. Dünyanın büyük kısmı için epistemik eksen kayması veya dönüşümü gün geçtikçe daha belirgin hâl almaktadır. Henüz birçok ülkede siyasal, sosyo-kültürel, sanat-edebiyat ve ekonomi gibi ana alanlarda 1970'li veya 1980'li kuşakların sözü geçmektedir. Açıkçası, asıl büyük değişim ve dönüşüm Milenyum Çocukları ile yaşanacaktır diyebiliriz.

Huxley'in yeni dünyası, muhtemelen 2050'li yıllarda gerçek olacaktır. Lâkin bunun gerçekleşebilmesi için egemen olan insan, toplum ve devlet modelinin yürürlükten kalkması gerekecektir. İçinde yaşadığımız geçiş süreci, işte bunun işâretleri ile doludur. 1648 Westphalia Anlaşması sonrası şekillenip günümüze kadar -değişimlerle- gelen ulus devletler düzeni, âdeta son perdesini oynamaktadır. Eylül 2023'te yapılan Hindistan G-20 toplantısının öne çıkan "Tek Dünya, Tek Aile, Tek Gelecek" mottosu bu bakımdan çok mânidardır.

Gelmekte olan dünyayı anlamak için henüz sürmekte olan dünya sisteminin veya düzeninin omurgası ile egemen çatkısını görmek lâzımdır. Modele çizim mantığıyla bakılırsa, ulus devletlerin kuşatıldığı yorumu yapılabilir. Kaldı ki gerçek durum da bundan ibârettir. *Kozmik Mesele* kitabında aynı model üzerinden konunun istihbarat ve ontolojik güvenlik kısmı tartışılmıştır. Bu kitap bağlamında ise ulusların var olma hakkı ekseninde uluslararası ilişkiler ve devletlerin yeni güç odakları karşısındaki durumu ele alınacaktır. Meselenin işte bu boyutu, öncelikle diplomatlarımızın bilmesi gereken hususları içerir.

Söylenecek ana cümlelerden birisi şudur: Dünya Düzeni modelinin gösterdiği mengeneden çıkamazsak, yakın geleceğimiz hiç parlak değildir.

D Ü N Y A D Ü Z E N İ



ŞEKİL 9

Tablomuz, bir *örümcek ağı* gibi her yere yayılmış ekonomik güç dengelerinin siyasal ve yapısal yansımalarını ana hatları ile göstermeye yönelik basitleştirmeden ibârettir. Aynı zamanda bu tablo, îcat ettiğimiz bir olgu anlamında "dünya"nın *sistemik* resmidir. Tablo içinde yeni bir kavram olarak yazılan **Elitokrasi** ise eski anlamıyla *Aristokrasi* ve *Burjuvazi* sınıflarını iptal veya ikâme eden yeni bir tarih/dünya kategorisidir.